

Janusz Borucki

Zawieranie małżeństw i ich skutki prawne w świetle konkordatu między Stolicą Apostolską a Rzeczpospolitą Polską z 1993 roku

Studia Włocławskie 5, 40-53

2002

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

KS. JANUSZ BORUCKI

**ZAWIERANIE MAŁŻEŃSTW I ICH SKUTKI PRAWNE
W ŚWIECIE KONKORDATU
MIĘDZY STOLICĄ APOSTOLSKĄ
A RZECZĄPOSPOLITĄ POLSKĄ
Z 1993 ROKU**

Instytucja małżeńska, dzięki której konstytuuje się rodzina, podstawowa komórka życia społecznego, nie przestaje być przedmiotem zainteresowania i troski zarówno państwa, jak i Kościoła. W interesie obu społeczności leży, aby rodzina mogła najlepiej wypełniać wszystkie właściwe sobie funkcje i zadania: prokreacyjne, wychowawcze, opiekuńcze i społeczne.¹ Dlatego sprawy dotyczące małżeństwa i rodziny są podejmowane w umowach konkordatowych między Stolicą Apostolską a poszczególnymi państwami.

Warto prześledzić, jak te sprawy zostały potraktowane w nowym konkordacie między Stolicą Apostolską i Rzeczpospolitą Polską z 1993 r.,² ponieważ różni się on od konkordatu polskiego z 1925 r., a także wyróżnia się ze wszystkich konkordatów posoborowych oryginalnym kontekstem społeczno-politycznym. Jest to pierwszy konkordat zawarty z pierwszym z państw Europy Środkowo-Wschodniej, które podlegają przemianom ustrojowym wiodącym od totalitaryzmu komunistycznego do demokracji.³

1. Sprawy małżeńskie w świetle konkordatu

Umowa konkordatowa między Stolicą Apostolską a Polską z 1993 r. dużą wagę przywiązuje do ochrony małżeństwa i rodziny. Konkordat poświęca tej problematyce art. 10 i art. 11. Podkreślono w nich wartość rodziny, którą docenia zarówno Kościół, jak i państwo. Kościół katolicki głosi niezmiennie naukę o godności i nierozzerwalności małżeństwa, wskazując, że rodzina jest wspólnotą osób, wspólnotą miłości i życia, mającą do wypełnienia istotne funkcje.

Niewątpliwie sprawy dotyczące małżeństwa stanowią największe *novum* dokumentu interesujące jego szerokich adresatów. Postanowienia polskiego konkordatu realizują zasadę niezależności i autonomii.⁴

Duże znaczenie w życiu poszczególnych katolików trzeba przyznać art. 10, który w ust. 1 uznaje skutki cywilne małżeństwa kanonicznego, a więc ślubu kościelnego (pod pewnymi warunkami), bez konieczności zawierania ślubu cywilnego, co znacznie ułatwia narzeczonym załatwienie formalności przedślubnych, a przede wszystkim podnosi w świadomości katolików rangę małżeństwa sakramentalnego.⁵ Warunki wymagane do tego, by małżeństwo kanoniczne wywołało skutki cywilne, przedstawiają się następująco:

- 1) między nupturientami nie ma przeszkód wynikających z prawa polskiego;
- 2) nupturienti złożą przy zawieraniu małżeństwa zgodne oświadczenie woli co do chęci wywierania skutków cywilnych ich związku kanonicznego;
- 3) zawarcie małżeństwa zostanie wpisane w aktach stanu cywilnego na wniosek przekazany Urzędowi Stanu Cywilnego (USC) w terminie 5 dni od zawarcia małżeństwa; termin ten ulega przedłużeniu z powodu siły wyższej, do czasu ustania tej przyczyny.⁶

Istotną racją tej gwarancji jest poszanowanie wolności sumienia osób zawierających związek małżeński w zakresie wyboru formy jego zawarcia. Istotną nowość regulacji zawartej w art. 10 polega na tym, że małżeństwo kanoniczne może wywierać podwójny skutek prawny: jeden w zakresie prawa kanonicznego, a drugi w zakresie prawa cywilnego. Według nowej regulacji konkordatowej duchowny nie jest urzędnikiem stanu cywilnego, chociaż wydane przez niego zaświadczenie o zawarciu małżeństwa kanonicznego będzie stanowić podstawę wpisu tego faktu do akt USC.⁷ W związku z powyższym konkordat zobowiązuje stronę kościelną, aby przygotowanie do małżeństwa objęło również pouczenie nupturientów o przeszkodach prawa polskiego dotyczących skutków małżeństwa,⁸ a tym samym o przeszkodach wynikających z prawa polskiego.

Przeszkody te nie powodują nieważności małżeństwa od początku, tak jak w prawie kanonicznym przeszkody zrywające, lecz możliwość rozwiązania ważnego małżeństwa cywilnego. Małżeństwo zawarte mimo ich istnienia jest ważne, choć może zostać unieważnione. Kilka przeszkód wyłącza zawarcie małżeństwa ze wszystkimi osobami, inne z niektórymi; w odniesieniu do pewnych przeszkód sąd może zezwolić na zawarcie małżeństwa, a więc udzielić od nich dyspensy. Nauka polska nie wypracowała jednolitego terminu na oznaczenie tych zakazów prawa.⁹ Używane są nazwy: przeszkoda małżeńska, przeszkoda do zawarcia małżeństwa, zakaz zawierania małżeństwa, okoliczności wyłączająca małżeństwo, powód unieważnienia małżeństwa i podstawa unieważnienia małżeństwa.

Interpretacja przepisów dotyczących przesłanek wyłączających zawarcie małżeństwa podlega ogólnym regułom interpretacyjnym przyjętym w prawie

cywilnym, chyba że szczególny przepis stanowi inaczej. W zakresie praktycznej interpretacji kodeksu rodzinnego i opiekuńczego (k.r.o.) należy też brać pod uwagę orzeczenia sądów. Do przeszkód wymienionych w k.r.o. należą: przeszkoda wieku, węzła małżeńskiego, pokrewieństwa, powinowactwa, pokrewieństwa prawnego wywodzącego się z adopcji, ubezwłasnowolnienia całkowitego oraz choroby psychicznej lub niedorozwoju umysłowego.

Dwie przeszkody występujące wyłącznie w prawie cywilnym, tj. ubezwłasnowolnienie całkowite i choroba psychiczna lub niedorozwój umysłowy wprawdzie nie występują wprost jako przeszkoda w prawie kanonicznym, to jednak funkcjonują jako braki właściwej zgody małżeńskiej.¹⁰

Konkordat nie wprowadza żadnych nowych elementów w zakresie kompetencji dotyczących orzekania o skutkach prawnych małżeństwa konkordatowego, czyli zawieranego w Kościele ze skutkami cywilnymi.

Orzekanie o ważności małżeństwa kanonicznego oraz w innych sprawach małżeńskich, np. udzielanie dyspensy od małżeństwa niedopełnionego, zgodnie z prawem kanonicznym, pozostaje nadal w kompetencji władzy kościelnej.¹¹ Natomiast orzekanie w sprawach małżeńskich co do skutków cywilnych, tj. dotyczących nieważności małżeństwa z tytułu przeszkody przewidzianej w prawie cywilnym, rozwodu, praw majątkowych, alimentów itp., należy do wyłącznej kompetencji sądów państwowych.¹² Konkordat nie zobowiązuje sądów cywilnych do uznawania orzeczeń sądów kościelnych w sprawach małżeńskich. Strona państwowa zobowiązuje się do dokonania odpowiednich zmian w obowiązującym dotychczas prawie dotyczącym powiadamiania USC o fakcie zawarcia małżeństwa kanonicznego,¹³ tj. nowelizacji artykułów Kodeksu prawa rodzinnego i opiekuńczego, ustawy o aktach stanu cywilnego oraz Kodeksu postępowania cywilnego. Art. 10 konkordatu stanowi przesłankę dla prawa polskiego, aby rozszerzyć uznanie skutków cywilnych na małżeństwa zawierane nie tylko w Kościele katolickim, ale również w innych kościołach i związkach wyznaniowych, o ile posiadają formę prawną zawarcia małżeństwa religijnego.¹⁴ Art. 10, ust. 1 i 2 konkordatu niesie ze sobą również konieczność dokonania określonych zmian w przepisach partykularnego prawa kościelnego, zawartych w Instrukcji Episkopatu Polski o przygotowaniu do zawarcia małżeństwa w Kościele katolickim z dnia 5.09.1986 r.¹⁵

Strony konkordatowe w art. 11 deklarują wolę współdziałania na rzecz obrony i poszanowania instytucji małżeństwa i rodziny, będącej fundamentem społeczeństwa. Stolica Apostolska ze swej strony potwierdza naukę katolicką o godności i nierozzerwalności małżeństwa. Strona państwowa nie zmienia swego stanowiska w sprawie trwałości małżeństwa.

Państwo Polskie i Kościół katolicki pragną podejmować wspólne działania zmierzające do przyznania małżeństwu i rodzinie właściwego im miejsca w społeczeństwie. Małżeństwo i konstytuująca się przezeń rodzina stanowią fundament zarówno dla państwa, jak i dla Kościoła. Każda z tych społeczności pozostaje w stosunku do rodziny w bliskiej relacji nacechowanej opiekuńczością.¹⁶

2. Przygotowanie do zawarcia małżeństwa

Ze sprawą zawierania małżeństwa kanonicznego ze skutkami cywilnymi wiąże się ściśle w umowie konkordatowej kwestia przygotowania do zawarcia takiego związku, uregulowana w art. 10, ust. 2.

Przygotowanie to obejmuje pouczenie nupturientów o nierozzerwalności małżeństwa kanonicznego oraz o przepisach prawa polskiego dotyczących skutków małżeństwa. Strona kościelna uznała za potrzebne wyraźne usankcjonowanie tego w umowie konkordatowej, mimo że takie pouczenie stanowi jeden z elementów przygotowania do małżeństwa, przewidziany w ustawodawstwie kanonicznym.¹⁷ Zawierający małżeństwo konkordatowe muszą mieć pełną świadomość tego, iż małżeństwo kanoniczne jest nierozzerwalne. Duszpasterz odpowiedzialny za przygotowanie stron do zawarcia małżeństwa i przeprowadzający kanoniczne badanie przedślubne jest zobowiązany uświadomić nupturientom wszystko to, co polskie prawo stanowi w przedmiocie skutków umowy małżeńskiej, tzn.: prawa i obowiązki małżonków, sprawy majątkowe, alimentacyjne itp.¹⁸ Dokonując takiego pouczenia duszpasterz nie występuje w roli urzędnika państwowego.

Ponieważ tekst nie mówi o momencie, w którym pouczenie to powinno nastąpić, można przypuszczać, że będzie się ono dokonywać zarówno w ramach przygotowania dalszego do małżeństwa (katecheza, kursy przedmałżeńskie), jak i przygotowania bliższego (kanoniczne badanie przedślubne).¹⁹

Małżeństwo jest ważnym wydarzeniem w życiu człowieka i całej społeczności. Stąd konieczność starannego i odpowiedzialnego przygotowania do tego aktu, by osoby wchodzące w ten związek znały sakrament małżeństwa oraz wynikające z niego prawa i obowiązki. *Kodeks prawa kanonicznego* zobowiązuje duszpasterzy do troski o to, aby wspólnota kościelna świadczyła pomoc wiernym, dzięki której stan małżeński zachowa ducha chrześcijańskiego i będzie się doskonalił.²⁰

Zadanie to powinni duszpasterze wypełniać w następujący sposób:

- przez przepowiadanie, katechezę młodzieży i dorosłych;
- przez indywidualne przygotowanie do zawarcia małżeństwa, wprowadzające nupturientów do świętości ich nowego stanu i w jego obowiązki;

- poprzez owocne sprawowanie liturgii małżeństwa, która powinna ukazywać, że małżonkowie są znakiem i uczestniczą zarazem w tajemnicy jedności oraz płodnej miłości Chrystusa i Kościoła;
- przez świadczenie pomocy małżonkom, aby wiernie zachowując i chroniąc przymierze małżeńskie, osiągalni w rodzinie życie coraz bardziej święte i doskonałe.²¹

Ordynariusz miejsca powinien troszczyć się o właściwe organizowanie form pomocy dla nupturientów i małżonków, tj. o przepowiadanie, katechizację na różnym stopniu, osobiste przygotowanie narzeczonych, owocne sprawowanie liturgii małżeństwa, kursy przedmałżeńskie, rozmowy indywidualne duszpasterza z narzeczonymi oraz pomoc duszpasterską niesioną tym, którzy weszli na drogę wspólnoty małżeńskiej, poprzez ciągłe budowanie i doskonalenie ich własnego życia rodzinnego.²²

Małżeństwo umożliwiające małżonkom korzystanie z łask właściwych temu sakramentowi zakłada pewien stopień dojrzałości chrześcijańskiej u tych, którzy zamierzają go przyjąć. Prawodawca stanowi, iż katolicy, którzy nie przyjęli jeszcze sakramentu bierzmowania, powinni go przyjąć przed zawarciem małżeństwa, gdy jest to możliwe bez poważnej niedogodności.²³ Jedynie poważna trudność mogłaby usprawiedliwić nieprzyjęcie bierzmowania przed ślubem. Dla owocnego przyjęcia sakramentu małżeństwa zaleca się, aby nupturienci przystępowali do sakramentu pokuty i Eucharystii.²⁴

Przed zawarciem małżeństwa, w ramach kanonicznego dochodzenia przedślubnego, należy się upewnić, że nic nie stoi na przeszkodzie do jego ważnego i godziwego zawarcia.²⁵ Norma ta zobowiązuje kompetentnego duszpasterza do zbadania, czy w danym przypadku nie zachodzi jakaś przeszkoda uniemożliwiająca ważne i godziwe zawarcie umowy małżeńskiej. Chodzi tutaj o przeszkody małżeńskie w ścisłym tego słowa znaczeniu, wymogi prawa stawiane w dziedzinie zgody małżeńskiej oraz formy zawarcia małżeństwa. Kanoniczne dochodzenie przedślubne obejmuje trzy sprawy: egzamin narzeczonych, zapowiedzi przedmałżeńskie oraz badanie zmierzające do ustalenia, czy nic nie stoi na przeszkodzie do ważnego lub godziwego zawarcia małżeństwa.²⁶

Prawo i obowiązek przeprowadzenia badania przedślubnego przysługuje proboszczowi, na którego terytorium przynajmniej jedno z nupturientów posiada stałe, tymczasowe zamieszkanie lub faktyczny miesięczny pobyt.²⁷

Regulacja zawarta w art. 10, ust. 1 konkordatu pomiędzy Stolicą Apostolską i Rzeczpospolitą Polską z 1993 r., przewidująca możliwość wywarcia przez małżeństwo kanoniczne – po spełnieniu określonych przesłanek – skutków cywilnych, nie nadając się do bezpośredniego stosowania w sto-

sunkach wewnętrznych, spowodowała konieczność zobowiązania ustawodawcy polskiego (w art. 10, ust. 6) do wprowadzenia w prawie polskim odpowiednich zmian. Realizując ów obowiązek Sejm RP dokonał stosownej nowelizacji k.r.o. i innych ustaw ustawą z dnia 24.07.1998 r. o zmianie ustaw – Kodeks rodzinny i opiekuńczy, Kodeks postępowania cywilnego, Prawo o aktach stanu cywilnego (p.a.s.c.), ustawy o stosunku Państwa do Kościoła katolickiego w Rzeczypospolitej Polskiej oraz niektórych innych ustaw (Dz.U. 1998 r. Nr 117, poz. 757).

Dokonane przez tę ustawę zmiany w k.r.o. pozwalają m.in. na to, by wskutek złożenia stosownych oświadczeń przed duchownym, jednocześnie z małżeństwem wyznaniowym zawarte zostało małżeństwo podlegające prawu polskiemu (art. 1 § 2 k.r.o.).

Znowelizowane w ten sposób prawo polskie przyjmuje dwa równorzędne sposoby zawarcia małżeństwa. Pierwszy z nich, przewidziany w przepisach obowiązujących przed nowelizacją (obecnie w art. 1 § 1 k.r.o.), polega na złożeniu oświadczenia o wstąpieniu w związek małżeński wobec kierownika USC, drugi zaś – na złożeniu przez osoby zawierające związek małżeński podlegający prawu wewnętrznemu Kościoła albo związku wyznaniowego oświadczeń wyrażających wolę wywołania przez to małżeństwo skutków przewidzianych przez prawo polskie (art. 1 § 2 k.r.o.). Wybór między dwoma sposobami zawarcia małżeństwa należy wyłącznie do nupturientów.²⁸

Tryb zawarcia małżeństwa przewidziany w art. 1 § 2 k.r.o. obejmuje szereg czynności, które należy spełnić, przy czym jedne z nich należą do kompetencji kierownika USC, inne zaś do kompetencji duchownego. Cała procedura składa się z kilku następujących po sobie etapów, które stanowią:

- wystawienie przez kierownika USC zaświadczenia stwierdzającego brak okoliczności wyłączających zawarcie małżeństwa oraz zawierającego treść i datę złożenia przed kierownikiem USC oświadczeń nupturientów w sprawie nazwisk przyszłych małżonków i ich dzieci;
- przedłożenie duchownemu przez nupturientów zaświadczenia wystawionego przez kierownika USC;
- przyjęcie przez duchownego oświadczenia woli nupturientów jednoczesnego zawarcia małżeństwa podlegającego prawu polskiemu;
- sporządzenie przez duchownego zaświadczenia stwierdzającego fakt złożenia przez nupturientów – w jego obecności przy zawarciu małżeństwa wyznaniowego – oświadczenia woli o zawarciu małżeństwa podlegającego prawu polskiemu;
- przekazanie przez duchownego do USC zaświadczenia stwierdzającego fakt złożenia przez nupturientów oświadczenia woli o zawarciu małżeństwa;

– sporządzenie aktu małżeństwa przez kierownika USC.

Przed zawarciem małżeństwa w myśl art. 4 § 1 k.r.o., osoby zamierzające zawrzeć małżeństwo w trybie art. 1 § 2 k.r.o. powinny uzyskać od kierownika USC zaświadczenie stwierdzające brak okoliczności wyłączających zawarcie małżeństwa oraz treść i datę złożonych przed nim oświadczeń w sprawie nazwisk przyszłych małżonków i ich dzieci. Przepis ten ma na celu zapobieżenie sytuacji zawierania małżeństwa wyznaniowego wywierającego skutki cywilne przez osoby związane przeszkodami określonymi w prawie polskim.

Podstawą wystawienia zaświadczenia w części dotyczącej braku okoliczności wyłączającej zawarcie małżeństwa jest złożenie przez strony przed kierownikiem USC pisemnego zapewnienia, że nie wiedzą o istnieniu wspomnianych okoliczności (art. 3 § 1 k.r.o.). Natomiast w części zaświadczenia dotyczącej nazwisk przyszłych małżonków i ich dzieci podstawą jest oświadczenie stron przed kierownikiem USC w tej sprawie (art. 4 § 1 i art. 25 § 2 k.r.o.).

Zaświadczenie wystawione przez kierownika USC traci moc po upływie trzech miesięcy od dnia jego wydania (art. 4 § 2 k.r.o.), co oznacza, że nie ma ono charakteru bezterminowego. W dokumencie tym kierownik USC wskazuje ostatni dzień jego ważności. Gdyby w okresie ważności zaświadczenia nie zostało zawarte małżeństwo, kierownik USC powinien wydać nowe zaświadczenie.

Kierownik USC obowiązany jest odmówić wydania zaświadczenia, jeśli dowiedział się o istnieniu okoliczności wyłączającej zawarcie małżeństwa. O przyczynach odmowy powinien powiadomić osobę zainteresowaną na piśmie, ta zaś – w terminie 14 dni od dnia doręczenia jej pisma kierownika USC – może wystąpić z wnioskiem do sądu rejonowego.

Zaświadczenie wydane przez kierownika USC jednej ze stron (w trzech egzemplarzach), za pokwitowaniem, powinno być przedstawione duchownemu. Ten ostatni nie może przyjąć oświadczenia woli stron przewidzianych w art. 1 § 2 k.r.o. bez uprzedniego przedstawienia mu tego dokumentu (art. 8 § 1 k.r.o.).

Wyjątkiem od tej zasady jest sytuacja niebezpieczeństwa grożącego bezpośrednio życiu jednej ze stron, kiedy to oświadczenia woli nupturientów przewidziane w art. 1 § 2 k.r.o. mogą być złożone przed duchownym bez uprzedniego przedstawienia zaświadczenia wydanego przez kierownika USC (art. 9 § 2 k.r.o.). Wówczas jednak strony obowiązane są złożyć przed duchownym zapewnienie, iż wiedzą o istnieniu okoliczności wyłączających zawarcie małżeństwa.

W wypadku zawierania małżeństwa w trybie art. 1 § 2 k.r.o. duchowny obowiązany jest poinformować nupturientów – przed zawarciem przez nich małżeństwa wyznaniowego – o treści podstawowych przepisów prawa polskiego dotyczących zawarcia małżeństwa i jego skutków. Przedmiotem tej informacji powinny być zatem przesłanki warunkujące zawarcie małżeństwa, okoliczności wykluczające zawarcie małżeństwa, wymogi formalne związane z zawarciem małżeństwa, skutki zawarcia małżeństwa (m.in. prawa i obowiązki małżonków, stosunki majątkowe między małżonkami, pochodzenie dziecka, władza rodzicielska).²⁹

3. Formy zawierania małżeństw

Do 1989 roku ustawa o aktach stanu cywilnego ustalała surowo obowiązek pierwszeństwa małżeństwa zawieranego w USC przed ślubem religijnym w Kościele. Uzależnienie zawarcia małżeństwa kościelnego od zawarcia małżeństwa cywilnego dawało państwu pełną kontrolę nad związkami małżeńskimi w Polsce. Konkordat pragnie zlikwidować to nadużycie i umożliwić katolikom zawieranie małżeństw kanonicznych ze skutkami cywilnymi bez konieczności zawierania małżeństwa w USC. Aby tak się stało, konieczne jest zgodne oświadczenie woli narzeczonych. Konkordat zostawia pełną swobodę narzeczonym, zachowując rozdzielność porządku prawa państwowego i prawa kościelnego.³⁰

Od 15.11.1998 r., tj. od dnia wejścia w życie ustawy z dnia 24.07.1998 r. o zmianie ustawy – Kodeks postępowania cywilnego, Prawo o aktach stanu cywilnego, ustawy o stosunku Państwa do Kościoła katolickiego w Rzeczypospolitej Polskiej oraz niektórych innych ustaw, a także Instrukcji dla duszpasterzy dotyczącej małżeństwa konkordatowego, małżeństwo zawarte w Kościele uzyskuje skutki cywilnoprawne. Od chwili zawarcia małżeństwo kanoniczne wywiera te same skutki, jakie pociąga za sobą zawarcie małżeństwa w myśl przepisów prawa polskiego (ślub cywilny).

Wchodzące w życie nowe przepisy dotyczące zawierania małżeństw szanujące wolność religijną ludzi wierzących powodują, że istnieją trzy różne formy lub możliwości zawierania małżeństwa:

- 1) zawarcie małżeństwa cywilnego w USC, a potem sakramentalnego w kościele: nupturienti zawierając będąc małżeństwo kościelne według przepisów prawa kanonicznego, przedstawiając skrócony odpis małżeństwa z USC;
- 2) zawarcie małżeństwa wyłącznie ze skutkami religijnymi (bez skutków cywilnych): w takiej sytuacji kapłan asystujący przy zawarciu małżeństwa będzie musiał uzyskać zgodę ordynariusza miejsca na pobłogosławienie takiego małżeństwa;³¹

3) zawarcie małżeństwa tzw. konkordatowego, czyli w czasie jednej ceremonii odbywającej się w kościele: nupturienci zawierają małżeństwo religijne, które uzyskuje wszystkie skutki cywilne związane z zawarciem małżeństwa według prawa polskiego.

Istnieje jeszcze jedna forma zawarcia małżeństwa, która nie powinna dotyczyć wprost ludzi wierzących. Jest to zawarcie małżeństwa tylko i wyłącznie wobec kierownika USC.

Niezwłocznie po złożeniu przez strony oświadczenia woli duchowny ma obowiązek sporządzenia zaświadczenia stwierdzającego, że oświadczenie to zostało złożone w jego obecności przy zawarciu związku małżeńskiego podlegającego prawu wewnętrznemu Kościoła albo innego związku wyznaniowego. Dokument ten powinni podpisać: duchowny, małżonkowie i dwaj pełnoletni świadkowie obecni przy złożeniu tego oświadczenia (art. 8 § 2 k.r.o.). Zaświadczenie, o którym mowa, mające formę formularza do wypełnienia, duchowny sporządza na odwrotnej stronie zaświadczenia wystawionego przez kierownika USC w przedmiocie braku okoliczności wyłączających zawarcie małżeństwa oraz oświadczeń stron w sprawie nazwisk przyszłych małżonków i ich dzieci.

Sporządzone przez duchownego zaświadczenie stwierdzające fakt złożenia przez strony oświadczenia woli, o którym w art. 1 § 2 k.r.o., wraz z zaświadczeniem sporządzonym przez kierownika USC w przedmiocie braku okoliczności wyłączających zawarcie małżeństwa oraz nazwisk przyszłych małżonków i ich dzieci, duchowny przekazuje do USC właściwego ze względu na miejsce zawarcia małżeństwa przed upływem 5 dni od zawarcia małżeństwa (art. 8 § 3 k.r.o. i art. 12, ust. 3 p.a.s.c.). Jeżeli zachowanie pięciodniowego terminu przewidzianego na przekazanie zaświadczenia do USC nie jest możliwe z powodu siły wyższej, bieg terminu ulega zawieszeniu przez czas trwania przeszkody (art. 8 § 3 k.r.o.). Po ustaniu przeszkody termin biegnie dalej, nie biegnie zaś od nowa.

Do USC duchowny wysyła jeden egzemplarz zaświadczenia, drugi przekazuje osobom, które zawarły małżeństwo, trzeci natomiast zachowuje w archiwum.

Osobą upoważnioną do sporządzenia aktu małżeństwa, podobnie jak i innych aktów, jest kierownik USC lub jego zastępca (art. 6, ust. 1 p.a.s.c.). Miejscem sporządzenia aktu małżeństwa jest USC właściwy ze względu na miejsce zawarcia małżeństwa (art. 12, ust. 3 p.a.s.c.).

Akt małżeński sporządza się niezwłocznie, nie później niż w następnym dniu roboczym po dniu, w którym do USC nadeszły dokumenty. Jeżeli zaświadczenie duchownego stanowiące podstawę do sporządzenia aktu

małżeństwa przekazane do USC przesyłką poleconą w polskim urzędzie pocztowym zostało utracone przed dotarciem do USC, kierownik tego urzędu ma obowiązek zwrócenia się do duchownego o potwierdzenie dowodu nadania przesyłki. Na tej podstawie kierownik USC sporządza wówczas akt małżeństwa, jeśli stwierdzi, że został zachowany pięciodniowy termin przepisany w art. 3 § 3 k.r.o.³²

4. Skutki prawne ważnie zawartego małżeństwa

Zawarcie małżeństwa wywiera różne skutki: nadprzyrodzone, związane z jego sakramentalnością, oraz prawne, zarówno kanoniczne jak i cywilne; dotyczące zarówno małżonków jak i ich potomstwa.

Podstawowym skutkiem prawnym ważnie zawartego małżeństwa jest węzeł małżeński, ze swej natury dozgonny i wyłączny.³³ Od chwili jego zaistnienia powstają wzajemne prawa i obowiązki małżonków. Na pierwszym miejscu w przysiędze małżeńskiej został podkreślony obowiązek miłości, bo ona gwarantuje zaistnienie prawdziwej wspólnoty i tylko ona pozwala przezwyciężyć wszelkie trudności, jakie się pojawią na drodze życia małżeńskiego. Podobnie wierność i uczciwość małżeńska powinny być traktowane jako wzajemne prawa i obowiązki małżonków.

Wypełnienie szeregu praw i obowiązków gwarantuje powstanie i trwanie małżeńskiej wspólnoty. Chodzi tu między innymi o wspólne zamieszkanie, wspólnotę dóbr materialnych i przede wszystkim o wypracowanie takiej postawy wewnętrznej, która warunkuje zaistnienie prawdziwej i pełnej wspólnoty małżeńskiej. Trudno jest określić szczegółowo, ile jest obowiązków małżeńskich i jakie one są.³⁴

Ponieważ związek małżeński jest wspólnotą całego życia, obowiązki i prawa małżonków zamykają się w wielu dziedzinach życia. Miłość małżeńska, obejmująca dobro całej osoby, powinna prowadzić tych, którzy związali się węzłem małżeńskim, do dobrowolnego, wzajemnego, a także pełnego oddania się wyłącznego i nierozzerwalnego, którego ukoronowaniem jest potomstwo.³⁵

Małżonkowie są zobowiązani do dozgonnej jedności nie tylko cielesnej, ale też duchowej. Powinni tę jedność stale pogłębiać i umacniać. Pogłębienie duchowej jedności małżeńskiej dokonuje się przez umocnienie wzajemnego zaufania, przez wzajemną pomoc, codzienną zyczliwość, ofiarność i wspólne wychowanie dzieci.³⁶

Obowiązkiem małżonków jest wzajemne uzupełnianie się i doskonalenie, zakładające wzajemne oddziaływanie na siebie i przekazywanie swoich własnych wartości drugiej stronie. Małżonkowie powinni sobie także

świadczą wzajemną pomoc w różnych dziedzinach życia. Wspólne zamieszkanie stron oraz spełnianie aktów małżeńskich stanowi wypełnienie obowiązków małżeńskich, wynikających z natury wspólnego życia.³⁷

Z samej swojej natury instytucja małżeństwa oraz małżeńska miłość nastawione są na rodzenie i wychowanie potomstwa, co stanowi jej jakby szczytowe uwieńczenie.³⁸ Rodzice mają doniosły obowiązek i podstawowe prawo troszczenia się zgodnie, według swoich możliwości, o wychowanie potomstwa, zarówno fizyczne, społeczne i kulturalne, jak i moralne oraz religijne.³⁹ Obowiązek ten i prawo wynikają z prawa naturalnego. Rodzice mają obowiązek słowem i przykładem formować dzieci w wierze i praktyce życia chrześcijańskiego.⁴⁰ Do rodziców należy stworzenie takiej atmosfery rodzinnej, przepojonej miłością oraz szacunkiem dla Boga i ludzi, aby sprzyjała wychowaniu: ogólnoludzkiemu, fizycznemu i religijnemu dzieci. Ze wszystkich dziedzin wychowania *Kodeks prawa kanonicznego* najwięcej miejsca poświęca wychowaniu religijnemu. Głównymi wychowawcami są zawsze rodzice. Przez wychowanie religijne małżonkowie mają przygotować dzieci do życia według zasad wiary w celu uświęcenia i osiągnięcia zbawienia. Sobór Watykański II uczy, że małżonkowie chrześcijańscy mają być dla swoich dzieci pierwszymi głosicielami i nauczycielami wiary, którzy słowem i przykładem zaprawiają je do życia chrześcijańskiego. Znaczy to, że w całym procesie wychowania powinni oni kierować się nauką Kościoła. Szczególnie do rodziców katolickich należy troska o zdobywanie przez dzieci i młodzież wiedzy religijnej i kształcenie postaw chrześcijańskich poprzez katechizację.⁴¹

Obowiązkiem rodziców jest przygotować dzieci do podjęcia samodzielnego życia, co łączy się z wyborem przez nie zawodu i stanu życia. Rodzice muszą jednak pamiętać o naturalnych uprawnieniach, jakie w tej dziedzinie przysługują ich dzieciom.

Naturalnym skutkiem nieodłącznym od małżeństwa jest ślubne, czyli prawe pochodzenie dzieci, z wszelkimi wynikającymi stąd następstwami prawnymi. Za dzieci prawego pochodzenia uważa się poczęte lub urodzone z małżeństwa ważnego lub domniemanego.⁴² Jeśli poczęcie lub urodzenie miało miejsce w czasie trwania małżeństwa ważnego lub domniemanego, potomstwo jest ślubne. Ojcem dziecka jest ten, na którego wskazuje prawny związek małżeński, chyba że przy pomocy niezbitych argumentów udowodni się co innego.⁴³ Za dzieci prawego pochodzenia będą uważane wszystkie te dzieci, które zostały zrodzone przez matkę nawet ze stosunku z innym mężczyzną, o ile publicznie o tym nie wiadomo. Zasadę tę prawodawca przyjmuje w trosce o dobro dziecka.⁴⁴ Za dzieci prawego pochodzenia uważa się te, które urodziły się przynajmniej po 180 dniach od zawarcia małżeństwa, albo

w ciągu 300 dni od dnia rozwiązania życia małżeńskiego.⁴⁵ Dzieci nieprawego pochodzenia uzyskują prawo pochodzenia przez późniejsze małżeństwo rodziców ważne lub domniemane albo przez reskrypt Stolicy Apostolskiej.⁴⁶

Dzieci stanowią integralną część rodzinnej wspólnoty. Przez pewien czas mają tylko pewne określone prawa, które na drugich, przede wszystkim na rodziców, nakładają obowiązki. Na równi z wszystkimi ludźmi dziecku przysługuje na pierwszym miejscu prawo do życia. Życie ludzkie rozpoczyna się od chwili poczęcia i od tego momentu dziecko ma prawo do życia. Rodzice szczególnie odpowiedzialni są za przygotowanie dzieci do małżeństwa, a zwłaszcza odpowiedzialnego życia religijnego. Wielką jest odpowiedzialność rodziców za to, aby także poza rodziną, np. w szkole, dzieci otrzymywały wychowanie zgodne z przekonaniami i wiarą rodziców.⁴⁷

Na dzieciach, które dochodzą do świadomości i potem z biegiem lat osiągają coraz większą dojrzałość ludzką, spoczywają liczne obowiązki zarówno wobec rodziców, jak względem wspólnoty rodzinnej, którą tworzą.

Dzieci jako żywi członkowie rodziny przyczyniają się na swój sposób do uświęcania rodziców. Za dobrodziejstwa doznane od rodziców będą się odplacać uczuciem wdzięczności, głębokim szacunkiem i zaufaniem oraz będą wspierać rodziców w przeciwnościach życia, w osamotnieniu starości.⁴⁸

Warto zwrócić uwagę na wspólnotowe obowiązki i wzajemne uprawnień małżonków, leżące w sferze uprawnień naturalnych, określone w Kodeksie rodzinnym i opiekuńczym z 1964 r. Mówi się tam o obowiązku wspólnego pożycia, wzajemnej pomocy, wierności oraz współdziałania dla dobra rodziny. Wspólnie należy rozstrzygać istotne dla rodziny sprawy, przyczyniać się do zaspokojenia potrzeb rodzinnych. Każda ze stron ma działać dla dobra rodziny i solidarnie za nią ponosić odpowiedzialność.⁴⁹ Rodzice mają prawo i obowiązek do roztoczenia pieczy nad osobą dziecka i jego majątkiem oraz wychowania tegoż dziecka. Zostają zobowiązani do troski o fizyczny i duchowy rozwój potomstwa, do przygotowania go do pracy dla dobra społeczeństwa, stosownie do jego uzdolnień.⁵⁰

* * *

W art. 10 konkordatu z 1993 r. państwo wyraźnie gwarantuje możliwości uznania skutków cywilnych małżeństwu zawartemu według formy kanonicznej, bez konieczności zawierania ślubu cywilnego. Sejm RP dokonał stosownej nowelizacji Kodeksu rodzinnego i opiekuńczego ustawą z dnia 24.07.1998 r. o zmianie ustaw: Kodeks rodzinny i opiekuńczy, Kodeks postępowania cywilnego, Prawo o aktach stanu cywilnego, ustawy o stosunku Państwa do Kościoła katolickiego w Rzeczypospolitej Polskiej oraz niektórych

innych ustaw. Dokonane przez tę ustawę zmiany w Kodeksie rodzinnym i opiekuńczym pozwalają, aby na skutek złożenia stosownych oświadczeń przed duchownym jednocześnie z małżeństwem wyznaniowym zawarte zostało małżeństwo podlegające prawu polskiemu. Stosownie do regulacji art. 10, ust. 1 konkordatu – ustawa z dnia 24.07.1998 r., nowelizując ustawę z dnia 17.05.1989 r. o stosunku Państwa do Kościoła katolickiego w Rzeczypospolitej Polskiej, stanowi, że małżeństwo zawarte w formie przewidzianej przez prawo kanoniczne wywiera takie skutki, jak małżeństwo zawarte przed kierownikiem USC, jeżeli zostały spełnione wymagania określone w Kodeksie rodzinnym i opiekuńczym.

Znowelizowane w ten sposób prawo polskie przyjmuje dwa równorzędne sposoby zawarcia małżeństwa. Pierwszy z nich, przewidziany w przepisach obowiązujących przed nowelizacją, polega na złożeniu oświadczeń o wstąpieniu w związek małżeński wobec kierownika USC, a drugi – na złożeniu przez osoby zawierające związek małżeński podlegający prawu wewnętrznemu Kościoła albo związku wyznaniowego oświadczeń wyrażających wolę wywołania przez to małżeństwo skutków przewidzianych przez prawo polskie.

PRZYPISY

¹ W. Góral ski, *Wokół małżeństwa konkordatowego*, Lublin 1993, s. 3.

² Wniosek rządu skierowany do parlamentu o uchwalenie ustawy ratyfikacyjnej został uchwałą Sejmu z dnia 1.07.1994 r. odłożony na czas po uchwaleniu projektu nowej konstytucji. Dopiero 8.01.1998 r. ustawa ratyfikacyjna w stosunku do umowy zawartej pomiędzy Stolicą Apostolską i Rzeczpospolitą Polską została przyjęta przez Sejm. Po przyjęciu 22.01.1998 r. przez Senat RP, prezydent Aleksander Kwaśniewski dwa dni później podpisał ustawę o ratyfikacji konkordatu, a 26.01.1998 r. została ona opublikowana w „Dzienniku Ustaw”. Po 14 dniach od opublikowania w organie urzędowym prezydent dokonał formalnego aktu ratyfikacji konkordatu ze strony Rzeczypospolitej Polskiej. Analogicznego aktu dokonał Papież i 25.03.1998 r. nastąpiła w Rzymie wymiana dokumentów ratyfikacyjnych, a miesiąc później dokument ten wszedł w życie.

³ J. Krukowski, *Konkordaty współczesne. Doktryna. Teksty (1964-1994)*, Warszawa 1995, s. 115.

⁴ W. Adamczewski, *Prawo kanoniczne a konkordat*, w: *Prawda o konkordacie*, pod red. W. Góralskiego, Częstochowa 1994, s. 105.

⁵ W. Góral ski, *O czym mówi konkordat?*, w: *Prawda o konkordacie*, dz. cyt., s. 19.

⁶ Tamże, s. 20.

⁷ J. Krukowski, *Konkordat między Stolicą Apostolską i Rzeczpospolitą Polską podpisany 28 lipca 1993 r. – zagadnienia prawnoustrojowe*, w: *Nowy konkordat a prawo polskie*, pod red. J. Krukowskiego, Warszawa 1993, s. 42.

⁸ Art. 10, ust. 2 konkordatu z 1993 r.

⁹ C. Suchocki, *Przeszkody małżeńskie w prawie kanonicznym i polskim kodeksie rodzinnym i opiekuńczym*, Lublin – Sandomierz 1997, s. 24.

¹⁰ Tamże, s. 87.

- ¹¹ Art. 10, ust. 3 konkordatu z 1993 r.
- ¹² Art. 10, ust. 4 konkordatu z 1993 r.
- ¹³ Art. 10, ust. 6 konkordatu z 1993 r.
- ¹⁴ J. Krukowski, *Konkordat między Stolicą Apostolską...*, dz. cyt., s. 59-60.
- ¹⁵ W. Góralski, W. Adamczewski, *Konkordat między Stolicą Apostolską i Rzeczpospolitą Polską z 28 lipca 1993 r.*, Płock 1994, s. 69.
- ¹⁶ Tamże, s. 70-71.
- ¹⁷ Kan. 1063-1072 *Kodeksu prawa kanonicznego* (dalej cyt.: KPK)
- ¹⁸ W. Góralski, W. Adamczewski, *Konkordat...*, dz. cyt., s. 62-63.
- ¹⁹ W. Góralski, *Zawieranie małżeństwa w świetle konkordatu*, w: *Prawda o konkordacie*, dz. cyt., s. 124-125.
- ²⁰ Kan. 1063 KPK.
- ²¹ W. Góralski, *Kościelne prawo małżeńskie*, Płock 1987, s. 19.
- ²² Kan. 1064 KPK.
- ²³ Kan. 1065 § 1 KPK.
- ²⁴ Kan. 1065 § 2 KPK.
- ²⁵ Kan. 1066 KPK.
- ²⁶ W. Góralski, *Kościelne prawo małżeńskie*, dz. cyt., s. 21.
- ²⁷ Kan. 1115 KPK.
- ²⁸ W. Góralski, *Kanoniczne prawo małżeńskie*, Warszawa 2000, s. 134-135.
- ²⁹ Tamże, s. 142-146.
- ³⁰ J. Gruca, *Spór o konkordat*, Warszawa 1994, s. 125-126.
- ³¹ Kan. 1071 § 1 KPK.
- ³² W. Góralski, *Kanoniczne prawo małżeńskie*, dz. cyt., s. 147-150.
- ³³ Kan. 1134 KPK.
- ³⁴ R. Sztymiler, *Istotne obowiązki małżeńskie*, Warszawa 1997, s. 242.
- ³⁵ KDK, n. 50.
- ³⁶ R. Sztymiler, *Istotne obowiązki...*, dz. cyt., s. 244.
- ³⁷ W. Góralski, *Kościelne prawo małżeńskie*, dz. cyt., s. 109.
- ³⁸ E. Sztafrowski, *Chrześcijańskie małżeństwo*, Warszawa 1985, s. 135.
- ³⁹ R. Sztymiler, *Istotne obowiązki...*, dz. cyt., s. 262.
- ⁴⁰ Kan. 774 § 2 KPK.
- ⁴¹ R. Sztymiler, *Istotne obowiązki...*, dz. cyt., s. 262-264.
- ⁴² Kan. 1137 KPK.
- ⁴³ Kan. 1138 § 1 KPK.
- ⁴⁴ M.A. Żurowski, *Kanoniczne prawo małżeńskie Kościoła katolickiego*, Katowice 1987, s. 386.
- ⁴⁵ Kan. 1138 § 2 KPK.
- ⁴⁶ Kan. 1139 KPK.
- ⁴⁷ R. Sztymiler, *Istotne obowiązki...*, dz. cyt. s. 353.
- ⁴⁸ KDK, n. 48.
- ⁴⁹ Art. 23-30 k.r.o.
- ⁵⁰ Art. 95 k.r.o.